

De toekomst van de vrouwenbeweging

Debat bij 25 jaar VOK

Op zaterdag 7 juni 1997 vierde het Vrouwen Overleg Komitee (VOK) haar 25-jarig bestaan met een colloquium Terugblik Zonder Nostalgie. De voormiddag ging op aan een terugblik op 25 jaar bewegingsgeschiedenis, in de namiddag werd vooruitgeblikt. Een panel zou een bredere discussie op gang brengen: Marijke van Hemeldonck, ere-Europees Parlements lid SP, ere-hoogleraar politieke wetenschappen en thans voorzitter van het International Center for Reproductive Health, Linda Musch, medeorganisatrice van de Vrouwendag 1996 te Gent, Marleen Renders, studente politieke wetenschappen aan de Universiteit te Gent en voormalig studentenvertegenwoordigster in de raad van bestuur van de Gentse universiteit, en Kitty Roggeman, hoofdredactrice van Schoppenvrouw. Het gesprek werd geleid door Isabel Vertriest, landbouwkundig ingenieur en voorzitter van het partijbestuur van Agalev. Daarna was de agora op haar best. VMT brengt een selectie van de tussenkomsten.

Isabel Vertriest: — Dit debat gaat over de vraag hoe we onze toekomst zien, welke doelen we naar voren schuiven, welke strategie we willen hanteren. Blijven we verder op de zelfde spijkers kloppen of proberen we nieuwe thema's aan te boren en nieuwe groepen aan te spreken? En hoe gaan we dat doen? Doen we verder zoals we bezig zijn of kiezen we voor een diversiteitsstrategie? Kitty Roggeman en Marijke van Hemeldonck lanceren stellingen waarop gereageerd wordt door Linda Musch en Marleen Renders en dan komt de zaal aan de beurt. Het is de bedoeling dat deze discussie een aanzet wordt tot de omschrijving van doelstellingen voor de langere termijn.

Kitty Roggeman: — Het mooiste zou natuurlijk zijn als we ons niet meer moeten afvragen welke toekomst we zien voor de vrouwenbeweging en het VOK, dat zou betekenen dat de belangrijkste eisen gerealiseerd zijn en er verder geen actie of strijd meer nodig was. Maar helaas. Het feit dat we ons deze vragen stellen, wijst op een zekere malaise: bij onszelf, maar ook bij mensen die ons zoeken. Dikwijls vraagt men ons waar de vrouwenbeweging nu staat, waar ze mee bezig is. Hoe komt het dat de vrouwenbeweging niet meer is wat ze was? Het zijn vragen die we ons zelf ook stellen: de malaise is reëel.

1. Er is het probleem van de veroudering van het VOK en van de vrouwenbeweging in het

algemeen. De feministen van twintig jaar geleden maken zich ernstig zorgen over de overname van de fakkel. En ondanks het succes van de jongste vrouwendag in Gent, waar een groep jonge vrouwen de organisatie op zich nam en een duidelijke stempel drukte op de inhoud, stellen wij toch vast dat de nieuwe generatie minder strijdbaar is dan twintig jaar geleden. Ik twijfel of het hier gaat om een generatie-verschijnsel dan wel een leeftijdsverschijnsel. Men zegt nogal vlug dat we in een IK-tijdperk leven waarin de jonge mensen zich niet meer engageren. Maar engageren jongeren zich anders? Ook twintig jaar geleden vormden wij niet de meerderheid van de vrouwen, de meeste vrouwen waren ook toen niet zo strijdvaardig, en de meesten van ons waren toen ook al niet meer piepjong.

2. Er is het probleem van de verdunning van de vrouwenbeweging en het VOK: bij velen die al jaren meedraaien is er sprake van enige actiemoedigheid, in de loop der jaren hebben velen afgehaakt, om uiteenlopende redenen, en het probleem van de vernieuwing is reëel. Vrouwen hebben zich individueel veel meer geëngageerd in de structuren: in administraties, op studiediensten, aan de universiteiten, in de vakbonden... en het bleek niet mogelijk om het engagement in de vrouwenbeweging te combineren met het werk. Ouderen haken af, de vernieuwing staat niet klaar, hieruit ontstaat een getalsprobleem.

3. Maar ook uit de evolutie die de vrouwenbeweging zelf heeft gekend, zijn er problemen voortgekomen. Dat de vrouwenbeweging vandaag eerder zwak lijkt, heeft ook te maken met een gevoel van machteloosheid binnen de beweging. We stellen vast dat we sinds twintig jaar groten-deels dezelfde vragen naar voren schuiven. De antwoorden zijn misschien hier en daar gegeven, maar het blijven dezelfde vragen en de realisaties liggen niet klaar. Vandaar een zeker gevoel van machteloosheid en moedeloosheid bij de vrouwen die al 25 jaar op de barricade staan. Ik wil geen negatieve balans opmaken van 25 jaar tweede golf-feminisme. Zeker zijn er successen geboekt. Maar onze impact is zeer ongelijk geweest. In het begin van de jaren 70 hadden we de mond vol over een grondige hervorming van de maatschappelijke verhoudingen. We zagen de bevrijding van de vrouw als een structureel

probleem. Daarin verschilden we van de eerste feministische golf van het begin van de twintigste eeuw. Nu moet ik vaststellen dat we toch weinig greep hebben gekregen op het geheel van de maatschappij en op het beleid. Een aantal van onze thema's is wel overgenomen door het beleid, maar het bleef bij marginale thema's. Men heeft gesleuteld aan de huwelijkswetgeving, de abortuswet is ten goede veranderd, er zijn zinvolle campagnes geweest tegen geweld en dat alles heeft de concrete situatie van zovele vrouwen gunstig beïnvloed. Maar ten gronde is niets fundamenteels veranderd in de sociaal-economische verhoudingen en dus niets aan de sociaal-economische positie van de vrouw in deze maatschappij. Er is niets grondigs veranderd, helaas. We hebben zo goed als geen impact gehad op het tewerkstellingsbeleid van de opeenvolgende regeringen. Die regeringen hebben hun koers absoluut niet veranderd onder druk van de vrouwenbeweging, integendeel. Keer op keer werden vrouwen benadeeld door anti-sociale besparingsmaatregelen, door allerlei tewerkstellingsplannen, door allerlei voorstellen voor herverdeling van het werk. Aan het einde van de jaren 70 en het begin van de jaren 80 streeden we in de vijf jaar durende campagne "Vrouwen tegen de crisis" voor een collectieve herverdeling van het werk. Die strijd hebben we verloren, samen met de arbeidersbeweging. Dat was heel ontmoedigend.

We moeten durven realistisch te zijn, toegeven dat we gefaald hebben. Het waarom ervan moeten we durven te analyseren. Het is niet gelukt omdat er geen plaats was om onze stem te laten horen, onvoldoende plaats voor discussie. Er moet een fundamentele analyse gemaakt worden om na te gaan hoe de vrouwenbeweging het tij kan keren. Het VOK mag in de verdere strijd het structurele niet los laten, we moeten opnieuw structurele analyses durven te maken. We moeten het opnieuw durven hebben over vrouwenonderdrukking, en vrouwenbevrijding durven koppelen aan een andere maatschappijvisie. Daarom moeten we opnieuw deelnemen aan het grote maatschappelijk debat, en dat debat opnieuw aanzwengelen, in plaats van ons te kantonneren in uitsluitend of specifieke "vrouwenproblemen". Door de problemen

opnieuw in hun brede maatschappelijke context aan de orde te stellen kan het VOK opnieuw een voortrekkersrol vervullen.

Marijke van Hemeldonck: — Onbehagen, zei Kitty, malaise. Dertig jaar geleden schreef Joke Smit voor het Nederlandse taalgebied het eerste theoretische artikel over het feminisme van de tweede golf onder de titel “Onbehagen van de vrouwen”. Daarin toonde ze aan dat twee nieuwe gegevens in het leven van de vrouw haar leven zodanig fundamenteel hadden veranderd dat ze nu een onbehagen voelde door het verschil tussen het beeld van haar en de realiteit. Die realiteit was ten zeerste beïnvloed door de vruchtbaarheids-beheersing, men hing niet meer af van de grillen van de natuur. En de vrouwen hadden het politiek en vooral het economisch burgerschap verworven. De komende eeuw, waarin de nieuwe feministen van het VOK zich zullen moeten waarmaken, zal gekenmerkt zijn door het onbehagen van de man. Zijn biologische en maatschappelijke functies zijn immers geen rotsvaste gegevens meer. De mens kan zich voortplanten zonder genitaal man-vrouw-contact en in de maatschappij kan men ongeveer alles runnen zonder mannen. In de 21ste eeuw wordt de man dus een optie, hij is geen spil meer. Je kan het nemen, maar ook laten. En dat is zowel persoonlijk als maatschappelijk het geval. Een belangrijk gegeven wordt de langere levensverwachting van de vrouw, dat wordt tachtig jaar. In de eerste twintig jaar bereid je je voor op je rol als volwassene. In de volgende twintig jaar kan je dan al dan niet kinderen produceren, al dan niet met een partner waarmee je al dan niet getrouwd bent. Daarna sta je in de helft van je leven en is eigenlijk de rol afgelopen waaruit je gedetermineerd bent m.n. de vrouw van iemand of de moeder. Vanaf nu bereiken de vrouwen reeds op veertig jaar de situatie die reeds in de renaissance beschreven werd door Dante als het ideale, men staat in het midden van het leven en bereikt het moment van de vrije keuze, van de zelfdeterminatie. Dan kan de vrouw kiezen. En er is een leven na de man. Een aantal vrouwen zal zeker rond haar veertigste die vaststelling maken en zal ervoor kiezen niet meer gedefinieerd te worden als moeder van of partner van, maar als individu. Sowieso zal een meerderheid van de

vrouwen in de 21ste eeuw in die situatie zijn waarin nu een meerderheid van de vrouwen verkeert in de laatste tien jaar van hun leven: alleen. Of dat nu komt omdat ze gescheiden zijn of weduwe zijn geworden of omdat ze altijd zelfstandig geweest zijn, dat wordt de realiteit. Dat betekent geen zielige toestand maar een pluspunt: men zal als individu bestaan, men zal zichzelf zijn. En dat heeft gevolgen: het is een parameter waarmee we rekening moeten houden als we het hebben over de sociale zekerheid en andere wetgeving. Vanaf dat moment zal de vrouw haar rol kunnen kiezen.

Een tweede parameter voor de volgende eeuw wordt het verdwijnen van het gezin en van de familie. Ik breng hulde aan een aantal pioniers van het feminisme van de 21ste eeuw: Nelson Mandela die op 75 jaar deelneemt aan een conferentie in Parijs en vraagt of hij zijn lief mag meenemen, François Mitterrand die in zijn testament zegt dat zijn hele familie, al de mensen waarmee hij een intieme band heeft gehad op zijn begrafenis zullen aanwezig zijn, en verder twee belangrijke CVP-figures die nadat zij heel hun leven de hoeksteen van de maatschappij hebben in stand gehouden daar lichte variaties op hebben mogelijk gemaakt, en tenslotte Pablo Picasso die een zo ingewikkeld broed ter wereld heeft gebracht dat op het moment dat de staat erfenistaks wilde heffen al zijn kinderen toch op dezelfde voet werden behandeld en naar de toekomst toe werden gezien als gelijkberechtigden. Deze kerels hebben stuk voor stuk geïllustreerd dat wat wij het gezin en de familie noemen niet meer kan bestaan als mensen leven tot ze voorbij de tachtig zijn. Het is prima om te denken als Erik Van Rompuy, “het gezin, dat is op zondagmiddag taart gaan eten bij je moeder”, maar we leven nu allemaal in stapelgezinnen: bij welke moeder moeten mijn kleinkinderen gaan, ze hebben nu drie overgrootmoeders... de maatschappij kan niet meer gebouwd worden op begrippen als familie, gezin, en andere hoekstenen. We gaan terug naar de individuen die allemaal gelijk zijn in rechten en in waarden.

Welke strategie? Het belangrijkste is dat de vrouwen uit hun alternatieve loopgraven moeten komen. Wij zijn de meerderheid van de bevolking

en bovendien de langstlevenden. Aan de mannen moeten we zeggen dat dit land, deze instellingen evenveel van ons zijn als van hun. We moeten ons vingertje niet opsteken om te vragen of we a.u.b. mogen meespelen. Delen, nu, en de helft! De pariteit en de regels op de pariteit worden zeer belangrijk. Niet met stapjes en zo, het moet kunnen! En dat men niet zegt dat het niet kan in dit land, als we zien hoeveel apothekersschaaltjes men wel gebruikt tussen Vlamingen en Walen, tussen rood, blauw en geel om te bepalen wie waar mag zitten... wij hebben een veel eenvoudiger formule: de helft! Delen, alles en alle politieke functies!

De juristen hier aanwezig moeten absoluut werk maken van een betere bescherming van de voortplantingsperiode van de vrouw, van dat ene vierde van haar leven waarin ze totaal ter beschikking staat van anderen. We moeten ons niet bezig houden met de strijd rond de verdediging van het gezin of de familie als wankelende hoeksteen van de samenleving of als verdediger van patrimonium via erfenisrechten, maar we moeten ervoor zorgen dat de ouderschapsfunctie in de feiten beschermd wordt en mogelijk blijft. Er moeten een aantal maatregelen genomen worden waarbij de relatie tussen ouders en hun kinderen niets te maken mag hebben met de context waarin ze leven, welk sexleven ze hebben enz. De wetgeving moet absoluut het ouderschap beschermen en verankeren. Dat is o.m. te wijten aan de zeer conservatieve gezinsorganisatie die we altijd gehad hebben en die alleen maar wetgeving wil maken in functie van het traditionele gezinspatroon. Maar slechts een vijfde van de mensen kunnen daardoor gedefinieerd worden. Al de anderen hebben eigenlijk geen wettelijke bescherming van hun relaties tegenover hun kinderen en ook niet van de contracten die ze met elkaar maken. Dat de juristen daar werk van maken en laat de vrouwenbeweging ervoor zorgen dat ze bondgenoten vindt. Lesbische en homokoppels zijn op zoek naar contractuele vormen, maar ook mensen die samenleven en hun samenlevingsverband ook juridisch willen beschermen. Ook de tegenwaarde van het feit dat men huishoudelijk werk doet moet in aanmerking worden genomen, ook daarvan moet werk worden gemaakt...

We moeten de essentiële zaken in het leven van de vrouw in stand houden: zorg ervoor dat de liefde nog mogelijk is en zorg ervoor dat de cultuur en de creativiteit van de vrouw behouden wordt. En tenslotte: de mannen zullen enorm moeten veranderen indien ze willen dat wij hen nog voor iets aantrekkelijk zullen vinden.

Marleen Renders: — Ik wil graag even ingaan op het mobilisatieprobleem dat door Kitty Roggeman is aangehaald. Ik wil u geruststellen maar ook verontrusten. Het is geruststellend om te constateren dat het mobilisatieprobleem niet alleen een probleem is van de vrouwenbeweging dat te maken zou hebben met de aangeraakte thema's of de gehanteerde strategie. Het is een algemeen probleem en dat is verontrustend. Vandaag is het heel moeilijk om jongeren op straat te krijgen rond sociale thema's, of die nu met geld te maken hebben of met vrouwen. Ook in de studentenbeweging zien we dat mensen nog wel bereid zijn om gesponsorde rondjes te lopen voor Artsen Zonder Grenzen, maar een doorgedreven engagement is echt zeldzaam geworden. Als mensen niet zelf rechtstreeks geconfronteerd worden met onrechtvaardige situaties, blijven ze onverschillig; maar zelfs de confrontatie betekent nog niet dat ze zich aangesproken voelen, het tegendeel is soms waar. Zo voerden we een tweetal jaar geleden nog een actie rond het zgn. Student Welcome Pack, het stapeltje reclame-toestanden men die de studenten elk jaar bij de inschrijving toestopt, met daarin choco-drinkjes, maandverbanden voor de meisjes, scheerapparaten voor de jongens, enz. Nu, dat jaar zat er voor de jongens een blikje bier bij. We vonden het wel "bijzonder onrechtvaardig" dat de jongens een blikje bier kregen en de meisjes niet. Veel stelt dat niet voor, maar de reacties zijn tekenend. We maakten dus een affiche: "Meisjes! Dit student pack is seksistisch! Terwijl de jongens hun pint drinken kunnen jullie op je maandverband gaan zitten. Vraag ook uw pint!" Maar wat gebeurde er? Groepen meisjes kwamen heel kwaad op ons af en begonnen affiches af te trekken, en begonnen ons uit te kafferen: "Zeg, wat doen jullie nu? Straks komen ze volgend jaar niet meer terug! Ge moet tevreden zijn met wat ge krijgt!" En dat is vandaag de teneur.

Linda Musch: — Het is wat griezelig om hier te zitten als een deel van het geheel dat verondersteld wordt de fakkel over te nemen. Mijn visie is gebaseerd op werkervaringen in vrouwenprojecten en in het vrouwenvluchthuis van Belfast, en verder bij de organisatie van de vrouwendag en de werking van de feministische werkplaats in Gent. Toch heb ik het gevoel hier alleen te zitten, niet gedragen door een beweging, en ook dat is wat griezelig. Ik ga volledig akkoord met Kitty dat echte verandering betekent: grote structurele maatschappijverandering. Ook ga ik ermee akkoord dat we die analyse moeten blijven aandurven, zelfs als staan we er alleen mee, zelfs al betekent dat gezaag in de ogen van velen. Het is belangrijk om de grote kaders niet uit het oog te verliezen.

En dan die malaise. Het is niet zo dat mensen zich niet zouden engageren, maar het engagement is wel zeer versnipperd: actieve mensen zijn met veel dingen bezig, ze zijn actief in de milieu-beweging, of noem maar op, soms in een politieke partij... ze zijn niet alleen met feminisme bezig. Maar het feministisch gedachtengoed stroomt wel door in de andere dingen die zij doen. Het gaat dus niet om een droge generatie die je nergens voor warm krijgt. Malaise? Misschien gaat het om de doorstroming. Deze voormiddag ging het hier ook over "de BV's" en "onthoofden" en zo... Ook bij de voorbereiding van de vrouwendag in Gent werden grapjes gemaakt over de jonge en de oude vrouwen; na tien vergaderingen wordt dat toch wat wrang. Maar doorstroming blijft belangrijk: de informatie die wij vandaag krijgen is belangrijk voor ons. Het is belangrijk te weten wat jullie gedaan hebben en hoe jullie dat gedaan hebben. Wij moeten dit soort uitwisselingsmomenten frequenter organiseren, ook om strategieën uit te werken, anders komt er geen actie of maken we opnieuw dezelfde fouten.

Het is belangrijk dat een actie na een tijdje ook tot concrete resultaten leidt. Dat is het belang van de strategie: als we de eis van de pariteit naar voren schuiven, moeten we ook nadenken hoe we dat zullen realiseren, hoe we daaraan zullen beginnen?

Kitty had het ook over "werk" en dat blijft een heel belangrijk emanciperend element voor veel vrouwen, maar de vrouwenbeweging zou zich in

het debat offensiever moeten opstellen en meer zelf met alternatieven naar voren komen. We eisen nog altijd "arbeidstijdverkorting met behoud van loon", terwijl als je praat met de vrouw van de bakker of de vrouw die in de fabriek werkt of nog andere vrouwen je steevast te horen krijgt: "maar madam, dat is toch niet realistisch, minder werken met behoud van loon". We moeten daar creatief over nadenken, even stil houden, kijken hoe loon gekoppeld is aan arbeid, we moeten dat zetten naast alles wat te maken heeft met vervangingsinkomens, eventueel basisinkomen. We moeten dat debat meer offensief durven voeren, we moeten durven denken aan een herdefiniëring van de term "voltijds werken" als norm. En als vrouwen het hebben over "herverdelen", hebben zij ook de neiging om onder vrouwen te gaan herverdelen. Maar dat is niet de bedoeling, uiteindelijk gaat het over globaal herverdelen. We zijn eigenlijk niets mee met een schoon en perfect herverdelen hier in België, dat kan niet binnen een groter geheel dat niet naar evenwicht streeft. Aan Marijke moet ik vragen of vrouwen echt vrij zijn op hun veertigste. Jonge vrouwen zijn nu vaak langer bezig met hun opleidingsperiode dan de eerste twintig jaar, daarna volgt meestal een periode van jeugdwerkloosheid, nepstatuten... dat heeft allemaal een vertragend effect op het beginnen aan die "voortplantingsperiode". En misschien kunnen vrouwen kiezen op hun veertigste, maar het is niet omdat het mogelijk is om te kiezen dat mensen nadat ze veertig jaar in dat voorbedacht systeem meedraaien ook de capaciteit om te kiezen ontwikkeld hebben. Het is niet omdat vrouwen plots massa's tijd hebben, dat ze ook plots in staat zijn om zich als vrouw onafhankelijk op te stellen. Daarom moeten we ook kijken naar de rol van de media. Die bepalen niet alleen hoe vrouwen er moeten uitzien, maar ook wat vrouwen belangrijk moeten vinden, waarmee ze zich moeten bezighouden.

Isabel Vertriest: — Marijke van Hemeldonck zegt: geen onderhandelingen meer, we eisen de pariteit op. Maar hoe doen we dat? werd hierop gereageerd. Kitty stelt dat we het structurele, het sociaal-economische opnieuw moeten opnemen in de discussies. Marleen Renders steunde dat, maar stelde tegelijkertijd dat onze veranderde

maatschappij wel wat mobilisatiemoeilijkheden kent. Verder noteer ik het komende onbehagen van de man, het verdwijnen van gezin en familie, de veranderende inhoud van arbeid en werk... Graag reacties uit de zaal.

Ingrid Robeyns lanceert de term "Dolende Mina's", volgens haar zijn er wel vrouwen die zich willen engageren, maar die niet goed weten waar ze terecht kunnen. Zij stelt voor een brochure samen te stellen waarin de bestaande organisaties worden voorgesteld. Ook op de vrouwendag van Roeselare kan er een stand zijn met voorstellingsfiches van de verschillende organisaties. "Je moet al een tijd rondlopen vooraleer je door de oudere generatie wordt aangesproken".

Niet iedereen blijkt het gevoel van malaise van Kitty Roggeman te delen. Sommigen zien wel opvolging voor het VOK. Maar men moet bereid zijn om alle discussies die ooit zijn gevoerd telkens opnieuw te voeren, "anders kan je geen jongeren erbij betrekken". "Er is geen strijd verloren, we zijn nog bezig."

Men signaleert het probleem van de aanwezigheid en de thema's van de vrouwenbeweging in de media, en vraagt een offensiever beleid. "Op radio en TV moeten we wat meer in de pap te brokken krijgen, er moeten programma's aan bod komen die onze onderwerpen naar voren brengen, niet specifieke feministische of vrouwenprogramma's, maar in de programma's komen de thema's waarmee wij bezig zijn veel te weinig aan bod." Een aanwezige journaliste bevestigt dat de media te weinig aandacht hebben voor de vrouwenbeweging, maar "de vrouwenbeweging moet ook oog hebben voor de media. Zo is het belangrijk om snel te reageren, zoniet oordelen redacties dat een bepaalde reactie niet meer zo belangrijk is. De CVP-werkgroep Vrouw & Maatschappij komt altijd onmiddellijk met haar reactie, en die verschijnt dan ook dikwijls in de krant. Soms lijkt het wel of de vrouwenbeweging bij Vrouw & Maatschappij zit: het VOK is nagenoeg afwezig in de pers. En misschien is het moeilijk om persmensen te vinden die geïnteresseerd zijn in de stem van de vrouwenbeweging, maar er zijn er

nog altijd en die moeten "gevoed" worden. Op redacties denkt men veelal dat de vrouwenbeweging dood is, omdat men er niets over hoort." Een voormalig voorzitter van het VOK werpt later op dat de woordvoester het woord moet kunnen voeren zonder telkens opnieuw vooraf een stuurgroep te moeten raadplegen.

Katrien Boone merkt op dat er 20-25 jaar geleden niet zo heel veel organisaties waren waarin mensen zich konden engageren. Maar vandaag viert veel organisaties hun 25ste verjaardag. Jongeren engageren zich wel, maar het engagement is "versnipperd" over al die verschillende kleine organisaties.

Met betrekking tot de strategie merkt Katrien Boone op dat het niet altijd gelukt is om via dossierkennis de thema's van de vrouwenbeweging op de agenda te krijgen. Zij wijst erop dat er ook heel wat engagement en doorstroming kan komen via de individuele vrouwethema's.

Iemand stelt — zonder veel succes — voor om een soort mentor-bureau op te richten waar jonge vrouwen bij oudere BV's een soort mentorcontract kunnen opnemen waardoor ze meteen wat meer individueel begeleid kunnen worden en informatie kunnen verwerven.

Christine Luyckx: — (reagerend op Marijke Van Hemeldonck) Als men het heeft over een herverdeling van de arbeid binnen het gezin, denkt men impliciet ook in termen van een "traditioneel" gezin. Naar strategie toe is het belangrijk om te werken aan een verandering van dat gezinswetboek: het moet niet meer gaan over de bescherming van het gezin als hoeksteen van de samenleving, maar om de bescherming van het kind, waarbij het kind verankerd wordt aan de ouders, die, eens de kinderen er zijn, in gelijke mate verantwoordelijk zijn en de zorg voor die kinderen delen. We hebben het nog niet gehad over die alleenstaande vrouwen met kinderen die teveel werk hebben, en ook dat is belangrijk voor de toekomst.

Reina Ascherman: — Als je een betere verdeling van de onbetaalde zorgtaken wil bekomen, zullen we moeten nadenken over een vergoeding die zo

interessant is dat ook mannen die zorgtaken op zich willen nemen.

Als het bij een fooi blijft, zullen ze het nooit doen. Dat is trouwens ook de mening van de Leuvense sociologe Monique Ramou.

Als Nederlandse is het mij altijd opgevallen dat vrouwen in de Vlaamse vrouwenbeweging een beetje pleinvrees hebben inzake internationale contacten, op Marijke van Hemeldonck na. Ik roep iedereen op om in contact te treden (via website en dergelijke) met vrouwenorganisaties in het buitenland.

Hilde Verschaeve ziet vooral een malaise in de thematiek waarmee de vrouwenbeweging bezig is. De verwezenlijkingen van de laatste twintig jaar lijken onze grootste vijand geworden: iedereen, en vooral de jonge vrouwen, denken dat nu alles wel in orde is. Als we opnieuw willen mobiliseren, moeten we ook persoonlijke thema's kunnen aansnijden, misschien is daar wel meer werk aan de winkel dan aan het structurele.

Iemand wijst op het blijvend belang van het thema "geweld". "Hier wordt wel veel gesproken over "vechten" en "opkomen voor onze eisen", maar dagelijks hoor ik in de groepen hoe vrouwen in hun jeugd of door het geweld dat ze meemaken gefnuikt worden in hun strijdbaarheid. Ik pleit ervoor om het thema "geweld" in al zijn vormen op de agenda te plaatsen."

Chantal De Smet: — Elke grote beweging verloopt in golven. Labour heeft 18 jaar door de woestijn gedwaald, maar kijk wat een schitterende overwinning. Dat geldt voor een partij, maar ook voor een idee. Marleen Renders had het over het recht op een pintje, maar dat is hetzelfde verhaal als het recht op longkanker. Het gaat om golfbewegingen, en men kan dat niet kunstmatig veranderen. En ook de tactieken verschillen: voor de ene is dat meer het persoonlijke, voor de ander meer het politieke, in de structuren... Dat zijn verschillende verhalen die elkaar op bepaalde momenten ontmoeten. En: l'expérience des autres ça sert à rien [andermans ervaring dient tot niets], wat niet belet dat interpersoonlijke contacten zo intens kunnen zijn dat er ervaring en verhalen kunnen worden doorgegeven.

En, ter attentie van Marijke, een bioloog heeft mij verteld dat mannen niet kunnen gekloond worden, misschien komen we dus wel in een vrouwenmaatschappij terecht...

Vera Dua: — Soms en ook in het parlement krijg ik het gevoel dat men geen schrik meer heeft van de vrouwenbeweging: als vrouwelijke parlementairen tussenkomen over vrouwenproblemen gaan hun mannelijke collega's buiten en zijn de ministers niet geïnteresseerd. Het gevolg is dat de vrouwen die door de vrouwenbeweging in de politiek zijn geduwd zich alleen voelen.

Terzelfdertijd voelen die vrouwen zich ook onvoldoende gesteund: er is te weinig voeding vanuit de vrouwenbeweging, met dossiers, met gecoördineerde actie over de partijgrenzen heen. Tijdens de discussies over het mestactieplan zat het parlement vol met boeren die hun parlementsleden kwamen steunen, dat maakte indruk. Nu zijn er veel meer vrouwen dan boeren, maar als er een kwestie over vrouwen aan de orde staat, wordt er de laatste jaren niet meer gemobiliseerd. Laat de vrouwen in de politiek niet alleen en geef ze steun!

Linda Musch: — Naar de toekomst toe zie ik drie grote dingen:

1. wat werk betreft: vrouwen moeten keuzemogelijkheden hebben, gelijk loon voor gelijk werk en ook qua arbeidsduur. Het VOK moet deelnemen aan het debat over werkgelegenheid en werkloosheid, op een offensieve en creatieve manier, zelf voorstellen doen, alert en kort op de bal spelen. Werk is voor veel vrouwen van belang voor hun emancipatie, maar wij liggen daar niet meer van wakker;

2. alles wat draait rond samenlevingsvormen en de keuzemogelijkheden daarin: inzake partnerkeuze moeten de discriminaties uit de weg worden geruimd, maar ook andere samenlevingsvormen moeten mogelijk zijn (met verschillende gezinnen, familie, groepen met verschillende leeftijden of met mensen van dezelfde leeftijd...). Dat zou allemaal wat moeten opengetrokken worden, wat minder star worden. Het VOK kan daartoe bijdragen door de solidariteit te stimuleren tussen bvb. vrouwenbeweging en lesbiënebeweging, bvb. rond de

ouderschapskwesties. Bij de voorbereiding van de vrouwendag in Gent hebben wij van bij het begin samengewerkt met jongeren-homo-organisaties, dat is nooit een discussiepunt geweest;

3. de zorgtaken en de verdeling ervan: wat wordt door vrouwen en wat door mannen opgenomen? zullen we dat regelen via een ernstige financiële vergoeding? maar ook: wat wordt er opgenomen door de gemeenschap? Verder vraag ik mij vandaag ook af wat het VOK is en wat de vrouwenbeweging, en wat de verhouding is tussen die twee. Ook lijkt het belangrijk om op verschillende snelheden en verschillende niveau's terzelfdertijd te werken, de basis en het politieke, het persoonlijke en het structurele. De groep in Gent bvb. doet wel politieke acties, maar we houden dat nooit echt lang vol zonder af en toe ook nog eens stil te staan bij dat persoonlijke, door te kijken naar hoe het gaat in ons eigen leven.

Het VOK moet ook aandacht hebben voor de beeldvorming over vrouwen en moet proberen om daarover wat te forceren. Dat is een thema voor een komende vrouwendag. Het is ook heel belangrijk om te werken rond onderwijs en vorming: de schoolplicht tot 18 jaar en de eindtermen zijn fantastische kanalen, de situatie van de vrouwen moet hier bespreekbaar zijn. Er moet ruimte zijn om het te hebben over de geschiedenis van de vrouwenbeweging, de geboekte resultaten, ruimte ook voor relationele en persoonlijke vorming... het VOK moet werk daarvan maken.

Marleen Renders: — Ik mis wat de internationale dimensie in de discussie: het is weinig zinnig dat de vrouwenbeweging sociaal-economische toestanden en constructies gaat bedenken om voor de vrouwen hier een deftig statuut te krijgen, terwijl de hele wereld rondom ons aan het veranderen is en er dingen gebeuren en stromen zijn die alles wat we zouden willen op de helling zetten... We moeten in een breder perspectief kijken, anders heeft dat alles weinig zin. De vrouwenbeweging mag zich niet in zichzelf opsluiten maar moet zoeken naar een door-gedreven samenwerking met o.m. de vak-beweging.

Marijke van Hemeldonck: — Enkele opmerkingen over de strategie. Men moet niet denken dat politiek een exacte wetenschap is. Dat klopt niet, niets is irracioneler dan de politiek. Maar dat betekent dat je wel alert moet zijn om het juiste moment te vinden. Zoals bij het biljartspel viseert men een bal om een andere te raken. Waarom heeft men vrouwen het stemrecht gegeven? Niet omdat men dat zo graag wou, maar om het koningschap te redden. Hoe is er plots een vrouw in de troonsopvolging gekomen? Omdat de mannelijke lijn zo minabel was dat het niet anders kon. En zo verder. In Frankrijk vond een socialistische partij het een mooie gimmick tegen rechts om overal vrouwen te laten kandideren. Bij de verkiezingen is niet gebeurd wat ze gehoopt hadden: de vrouwen zijn niet verkozen met een minieme meerderheid, ze zijn beter verkozen dan de mannen, en die mannen komen nooit meer terug.

Het mentor-systeem is misschien een beetje een maternalistisch idee, maar het is goed dat vrouwen van een vorige generatie vertellen wat hen overkomen is, ook over al de keren dat ze met hun neus tegen de muur gelopen zijn of over al de keren dat we erin gelopen zijn. Dat is dikwijls pijnlijk en moeilijk.

Men moet ook niet pessimistisch zijn over de kansen van de migrantenvrouwen. De cijfers wijzen uit dat de vrouwen van de tweede generatie het stukken beter doen dan de mannen van de tweede generatie: er is een veel grotere exogamie, er is een veel hoger opleidingsniveau... de integratie verloopt eigenlijk heel vlug en langs typisch vrouwelijke problemen zoals de vruchtbaarheidsbeheersing en de keuze van eigen partner.

Kitty zei dat de strijd voor de herverdeling van de arbeid een verloren strijd is geweest. Ja, maar het is geen verloren strijd voor de vrouwenbeweging geweest, maar voor de hele arbeidersbeweging. Vandaag loopt er een breuklijn tussen de categorie die over een arbeidsplaats beschikt en een andere categorie mensen die vandaag wordt uitgesloten van de mogelijkheid om voortaan in om het even welke functie in de arbeidswereld te stappen. En hoe we dat zullen oplossen? Dat betekent dat we het debat over inkomen misschien ook gedeeltelijk zullen moeten scheiden van het debat

over arbeid. Als marxist heb ik het daar erg moeilijk mee, maar ik stel die situatie vast.

Kitty Roggeman: — De hele werkgelegenheidsproblematiek, het debat over het herdefiniëren van arbeid en het herdenken van de plaats van de arbeid in onze maatschappij, de koppeling aan de verloning enz., dat is voor mij essentieel, daar moeten we ons meer mee bemoeien. Natuurlijk is dat geen “vrouwendebat”, het is een algemeen maatschappelijk debat, maar als we ons daarbuiten houden riskeren vrouwen de dupe te worden van de uitkomst.

We moeten er ons mee bemoeien, niet alleen uit schrik voor ongewenste gevolgen, maar omdat werk hebben een absolute voorwaarde blijft voor zelfbeschikking. De loskoppeling van arbeid en inkomen, het basisinkomen en het recht om niet te werken, flexibilisering (op welke manier ook) die discours zijn bezig, daarover wordt gediscussieerd, vooral over arbeidsherverdeling en arbeidshedefiniëring in onze maatschappij. In die discussie mogen we de socio-economische structuren niet los laten, we moeten dat globaal bekijken tegen de tendens van het postmodernistische denken, het einde van de grote verhalen, in. Ik pleit voor een deelname aan dat debat, voor een positie die het grote verhaal wel nog ziet. En misschien is dat niet meer hetzelfde grote verhaal in al zijn aspecten.

Zelf sta ik ook al 25 jaar in het onderwijs. Al die tijd proberen we daar iets te doen bewegen, maar het lukt niet, noch op het vlak van het beleid, noch op het vlak van rolpatronen, noch op het vlak van leerinhouden. We hebben gevochten om wat in de eindtermen te krijgen, maar het is niet gelukt, men heeft alles naast zich neergelegd, ook op dat gebied moeten wij tegen het beleid

opboksen. Ook dat terrein mogen we niet los laten.

Monika Triest: — De opsplitsing tussen “oud” en “jong” lijkt mij vandaag artificieel: ik wil heel graag meewerken aan de uitwerking van de ideeën die ik hier vandaag hoor, want ik stel mij dezelfde vragen als de jongere vrouwen hier aanwezig. In het verleden heeft de vrouwenbeweging in het algemeen en het VOK in het bijzonder misschien wel veel te serieus en veel te grondig gewerkt. Isabel Vertriest heeft zonet een opsomming gegeven van wat er allemaal gezegd is en ik zak weg in mijn stoel, als ik hoor dat we weer met honderd opdrachten naar huis moeten: de structuren veranderen, ons persoonlijk leven veranderen, beter communiceren met elkaar, onze kinderen opvoeden, het onderwijs veranderen, lezersbrieven schrijven... Laten we gebruik maken van de nieuwe communicatiemiddelen die er nu zijn. De meeste mensen hebben vandaag toegang tot de PC; schaf je een modem aan, het is niet te duur en het verricht wonderen. Laten we over alle dingen die vandaag aan bod kwamen verder bediscussiëren via korte e-mail-berichten. In de VS is dat het middel geworden om te lobbyen; op twee dagen tijd kan je zo 100.000 handtekeningen verzamelen rond een bepaald punt.

Bij wijze van positieve slotnoot wijst Marijke Van Hemeldonck nog op de verankering in de preambule van het Verdrag van Amsterdam van de principiële gelijkheid tussen man en vrouw. “Dat zou er nooit gekomen zijn zonder de actie van de Europese vrouwenlobby, ondersteund door o.m. het VOK en alle vrouwenverenigingen.”

(verslag Robert Crivit)

